

Чи допоможе Україні нейтральний статус гарантувати власну безпеку у XXI столітті?

В статье обосновывается, что в современных условиях нейтральный статус не сможет гарантировать независимое и безопасное развитие Украины в силу разных причин геополитического порядка, отстаивается необходимость интеграции Украины в НАТО и ЕС.

The article grounds that in current circumstance a country's neutral status can not guarantee Ukraine's independent and secure development due to a number of geopolitical reasons. The article also states the necessity of Ukraine's integration into NATO and EU.

Питання вибору зовнішньополітичних пріоритетів України залишається предметом гострих дискусій протягом всієї новітньої історії нашої держави. Бухарестський саміт Північноатлантичного Альянсу, який підтвердив євроатлантичні устремління нашої держави і задекларував, що Україна стане членом НАТО у майбутньому [1], тільки загострив ці суперечки. За цими дискусіями, які вже тривають друге десятиліття, Україна залишається фактично єдиною європейською державою, що не належить до жодної із існуючих на сьогоднішній день систем колективної безпеки і вимушена самотужки реагувати на нові виклики і загрози у різних сферах.

Таким чином, важливо розібратися, чи є, насправді, нейтральний статус альтернативою євроатлантичній інтеграції, особливо в умовах, коли всі західні сусіди України вже стали членами НАТО і ЄС (за винятком Молдови), а північно-східні сусіди – Росія і Білорусь – є учасниками Ташкентського блоку.

На фоні наполегливих устремлінь Президента України та більшості представників нинішньої владної коаліції по приєднанню нашої держави до Плану дій щодо членства в НАТО, можна також почути думки про те, що у майбутньому тільки нейтральний статус зможе гарантувати Україні перспективи

розвитку як незалежної і демократичної країни. До речі, немало наших співвітчизників переконані, що відповідно до чинної Конституції та національного законодавства, Україна вже є нейтральною державою. Та це й не дивно, адже чимало поважних політиків та експертів нерідко теж саме заявляють через засоби масової інформації. Проте, ні в тексті Конституції України від 28 червня 1996 року, ні в зміненому варіанті, що діє з 1 січня 2006 року, немає положень про нейтралітет України [2].

Чому ж у свідомості багатьох українських громадян міцно закріпилося судження про „позаблоковий, без’ядерний” статус нашої держави?

В першу чергу тому, що цю тезу було проголошено в Декларації про державний суверенітет України. А до Преамбули Конституції включене наступне положення: „Верховна Рада приймає цю Конституцію, керуючись Актом проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 року, схваленим 1 грудня 1991 року всенародним голосуванням”.

Дійсно, у Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. № 55-ХІІ, у розділі ІХ, вказано: „Українська РСР урочисто проголошує про свій намір стати в майбутньому постійно нейтральною державою, яка не бере участі у військових блоках і дотримується трьох неядерних принципів: не приймати, не виробляти і не набувати ядерної зброї”.

Але не можна не брати до уваги той факт, що Українська Радянська Соціалістична Республіка припинила своє існування із розпадом Радянського Союзу. Крім того, зазначене формулювання з юридичного погляду не означало тоді і не означає зараз законодавчого закріплення за Україною статусу постійного нейтралітету, оскільки в Декларації був проголошений лише намір стати в майбутньому нейтральною державою.

Стосовно волевиявлення українського народу на референдумі 1 грудня 1991 року, то відповідно до Постанови Верховної Ради України від 11 жовтня 1991 р. № 1660-ХІІ „Про проведення всеукраїнського референдуму в питанні про проголошення незалежності України” до бюлетеня для таємного голосування був

включений текст Акту проголошення незалежності України, а не Декларації про державний суверенітет.

Необхідно також звернути увагу на класичний зміст деяких юридичних термінів – ні „декларація”, ні „референдум” не мають обов’язкової сили. Це також стосується і терміну „преамбула”, в який зазвичай, викладають принципові положення, спонукальні мотиви, цілі видання відповідного акту. Преамбула містить „норми-цілі” й „норми-принципи”, що не мають безпосередньої юридичної сили [3].

Чому ж майже всі положення Декларації про державний суверенітет України увійшли до тексту Конституції, а положення, які б у прямій постановці визначали нейтралітет або, навпаки, участь у військових блоках як засіб досягнення національної безпеки, або як форму існування України в системі міжнародних відносин, – ні?

Пояснення дуже просте. Декларацію було прийнято у 1990 році, а Конституцію – на шість років пізніше. Коли приймалась Декларація про державний суверенітет України, вже фактично закінчилася „холодна війна”. Однак, у свідомості більшості громадян та політиків усе ще зберігався сформований за багато десятиліть конфронтації стереотип про біполярний політичний устрій світу. Тим більше, що ще існували й СРСР і Організація Варшавського Договору.

Згадаємо атмосферу демократичної ейфорії та романтизму, піднесення національної самосвідомості, надії на те, що із закінченням протистояння двох ідеологічних систем у світі більше немає непереборних протиріч, а значить – і причин для глобального протистояння, що настає той час, коли війни йдуть у минуле. Тому цілком природним було прагнення відзначити миролюбний характер нової, незалежної України, держави, що відроджується.

Але з 1990 по 1996 рік відбулися події, які не могли не вплинути на прийняття рішень, що визначили подальшу долю української держави: припинила своє існування Організація Варшавського Договору; розпався Радянський Союз та утворилися нові незалежні держави, в тому числі і Україна;

розпочалася громадянська війни на території колишньої Югославії; у безпосередній близькості від України утворився ще один полюс політичної й економічної сили у світі – Європейський Союз; НАТО проголосило політику відкритих дверей стосовно країн Центральної та Східної Європи; Україна відмовилася від статусу ядерної держави в обмін на гарантії безпеки з боку США, Росії, Великобританії, пізніше – Франції і Китаю (до речі, ми вже мали можливість переконатися, що ці гарантії носять віртуальний характер).

Крім того, до середини 90-х років Україна накопичувала деякий досвід усвідомлення себе як дійсно незалежної держави, в якій є свої національні геополітичні інтереси, загрози цим інтересам, оцінила можливі напрями, варіанти й способи реалізації власної зовнішньої політики.

Уже тоді стало очевидним, що для того, щоб Україна була нейтральною державою, мало, щоб цього хотіли лише в Україні. Необхідно також, щоб цього хотіли й сприяли реалізації нашого прагнення інші країни. Насамперед – сусіди й країни, що мають найбільший вплив на політичні й економічні процеси в Європі та світі.

Така ситуація склалася до 1996 року. І певно, що включення в Конституцію прямого положення про нейтральний, позаблоковий, без'ядерний статус України:

1. Обмежувало б можливості держави надійно забезпечувати національну безпеку у світі, який змінюється, тим більше, що реальний нейтралітет вимагає величезних витрат, непосильних для нашої економіки;

2. Було б неадекватне реальному положенню України у світовій геополітиці, оскільки держави, від яких залежить зовнішнє визнання й забезпечення нейтралітету України, поки що до цього явно не готові.

Проте заклики щодо набуття Україною нейтрального і позаблокового статусу залишаються досить поширеними серед певної частини нашого суспільства. Та чи вигідний нейтральний статус нашій державі? Щоб відповісти на це запитання, необхідно ретельно проаналізувати процеси, які відбуваються в сучасному міжнародному середовищі.

По-перше, однією з особливостей і перспективних тенденцій розвитку

міжнародного середовища є його регіоналізація, тобто формування регіональних систем безпеки і соціально-економічного розвитку. Україна перебуває на межі євразійської та європейської регіональних систем. Реально ці системи функціонують у вигляді Організації Договору про колективну безпеку (ОДКБ), з одного боку, та ЄС і НАТО – з іншого. Усі країни цього геополітичного простору вже, якщо не приєдналися до цих структур, то, щонайменше, однозначно визначили свої майбутні перспективи.

По-друге, реальністю є факт неподільності національної, регіональної і глобальної безпеки. Це означає, що ні одна, навіть найпотужніша держава, одноосібно не може гарантувати свою власну національну безпеку. Тобто, належність країни до того чи іншого воєнно-політичного блоку сприяє зміцненню її воєнної та економічної безпеки, як ключових складових національної безпеки в цілому.

По-третє, входження країни до тієї чи іншої соціально-економічної або воєнно-політичної міжнародної міжурядової організації забезпечує їй рівне право з іншими в реалізації своїх власних національних інтересів у відповідних галузях суспільного життя. Це стосується проблем безпеки, торгівлі, митних питань, міграції людей тощо, знімає необхідність щоразу витрачати час і ресурси на розв'язання проблем, які в системі міжнародної організації вирішуються раз і назавжди.

По-четверте, не можна не враховувати й того факту, що країну, яка не належить до авторитетної міжнародної структури, часто не достатньо поважають так звані великі держави та міжнародні організації і навіть нехтують інтересами держави-одинака, яка може розраховувати лише на власні сили. З іншого боку, кожна з потужних міжнародних сил намагається поширити на таку країну свій вплив, а зіткнення цих впливів дестабілізує внутрішню ситуацію в позаблоковій країні. Тобто, позаблокова країна стає полем боротьби інших суб'єктів міжнародних відносин за розширення їхньої сфери впливу. Цю ситуацію українське суспільство особливо болісно переживає в часи парламентських і президентських виборів, коли протиборство, як внутрішніх, так і зовнішніх,

проєвропейських і проєвразійських впливів у буквальному розумінні розриває Україну.

По-п'яте, досить часто можна почути, що й у статусі нейтральної держави можна забезпечити надійний захист національних інтересів. При цьому посилаються на приклад Австрії, Швейцарії, Швеції та Фінляндії. Але необхідно враховувати, що ці країни, не будучи членами НАТО, співпрацюють з Альянсом найтіснішим чином на двосторонній основі. Вони є учасниками програми “Партнерство заради миру” (ПЗМ), яку було започатковано Альянсом ще у січні 1994 року. Відповідно до Рамкового документа ПЗМ, НАТО зобов'язується проводити консультації з будь-яким із активних партнерів, якщо цей партнер вважає, що існує безпосередня загроза його територіальній цілісності, політичній незалежності або безпеці. Одним із завдань даної програми є розвиток відносини військового співробітництва з НАТО з метою спільного планування, підготовки та проведення навчань, спрямованих на розвиток можливостей учасників ПЗМ здійснювати місії в таких галузях, як підтримка миру, пошукові та рятувальні роботи, гуманітарні операції та інші місії.

Крім того, Австрія, Швеція та Фінляндія є членам Європейського Союзу і беруть активну участь у реалізації Спільної зовнішньої політики та політики безпеки ЄС, складовою частиною якої є Спільна європейська політика безпеки і оборони (СЄПБО). Завданням СЄПБО є посилення можливостей Євросоюзу у сферах забезпечення миру та зміцнення міжнародної безпеки. З цією метою ЄС створює певні структури та інструменти (у тому числі і військові) для подолання кризових ситуацій.

Нарешті, слід відзначити, що у територіальному, культурно-ментальному, фінансово-економічному відношеннях Австрія, Швейцарія, Швеція та Фінляндія були і залишаються складовою частиною західної цивілізації. Отже використовувати приклад цих країн як аргумент на користь необхідності набуття Україною нейтрального статусу, щонайменше, не коректно.

По-шосте, не можна не враховувати й того, що геополітичне положення України, яке можна охарактеризувати як серединну зону між європейською та

євразійською культурами, ускладнює проблему вибору ціннісних орієнтацій: європейських або євразійських. У цій ситуації, щоб зберегти свій суверенітет і самобутність у статусі нейтральної країни, слід бути надзвичайно потужною супердержавою, щоб мати спроможність протистояти як європейській, так і євразійській експансії. Геополітичне положення України як серединної зони між різними культурно-цивілізаційними, політико-правовими і економічними системами не тільки не сприяє набуттю нею нейтрального статусу, а навпаки, вимагає рішучого і однозначного визначення своїх геополітичних перспектив [4].

Насамкінець, вже зараз Україна стикається із різноманітними викликами і загрозами власній безпеці, які йдуть від нашого сусіда і стратегічного партнера – Російської Федерації. Мова йде не про економічну експансію, чи інформаційний тиск, що було завжди, а про безпосередні посягання на територіальну цілісність і суверенітет України. Причому, якщо раніше ці погрози озвучували, здебільшого, політики-маргінали, то напередодні і після завершення Бухарестського саміту із уст найвищих посадових осіб РФ ми почули і про можливе перенацілення російських ракет на українські об'єкти, і про вірогідність денонсації російсько-українського Договору про дружбу і співробітництво, і про сприяння територіальному розпаду України і т.п. [5]. Які можуть бути гарантії, що після того, як Україна відмовиться від ідеї вступу до НАТО і проголосить про власний нейтралітет, ці погрози перестануть бути реальністю. Адже, коли нам пред'являли територіальні претензії щодо острова Тузла, Україна, якщо так можна виразитися, була набагато більш нейтральною і позаблоковою, ніж зараз. Та і про який нейтралітет у наших реаліях може йти мова, коли, як мінімум до 2017 року, на українській території базується російський Чорноморський флот. Вже зараз російські представники нам натякають, що було б непогано термін перебування ЧФ в Україні продовжити і після 2017 року. Зрозуміло, що нейтральний статус України, за умови наявності на її території військ іншої держави, виглядає фікцією.

Закінчуючи міркування щодо нейтрального статусу нашої держави, необхідно наголосити на наступних положеннях:

1. Україна має право бути як нейтральною і позаблоковою країною, так і вступати в будь-який воєнно-політичний альянс. Це суверенне і невідчужуване право українського народу й української держави, на яке жодна інша країна не має права накладати вето.

2. В основі прийняття того чи іншого рішення стосовно майбутнього статусу України повинні бути покладені її національні інтереси й оптимізація можливостей їх реалізації. Виходячи із реалій сьогодення, надійні гарантії національної безпеки будь-якої держави неможливі без її реальної інтеграції в міжнародні економічні і безпекові структури. Тому національним інтересам України відповідає продовження політики європейської та євроатлантичної інтеграції, яка має завершитися вступом України до НАТО і ЄС.

3. Політична еліта України повинна досягти консенсусу щодо пріоритетних напрямків зовнішньої політики держави та займати більш відповідальну та зважену позицію при виборі найбільш оптимальних шляхів розвитку держави. Питання безпекового розвитку України має бути виведене із площини політичних дискусій та передвиборчих спекуляцій і переведене для аналізу і обговорення на фаховий та експертний рівень.

4. Прийняттю державного рішення щодо вступу України до того чи іншого союзу має передувати глибока роз'яснювальна робота держави і широке суспільне його обговорення з метою свідомого і зваженого прийняття остаточного рішення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Декларація Бухарестського саміту НАТО – <http://www.nato.int/docu/other/ukr/pr/2008/p08-049u.html>
2. Конституція України – Київ: Велес, 2007. – 48 с.
3. Пошедін О., Деменко О. Чи потрібен Україні нейтральний статус? // Україна-НАТО. – 2006. – № 4 (14). – С. 75-80.
4. Україна-НАТО: питання та відповіді – Київ: НАОУ, 2008. – С. 41-42.
5. Балуський бавиться // Дзеркало тижня. – 2008. – № 14. – С. 1.